

לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת בשלח, תשע"א
מספר 897מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

נס קריעת ים סוף

יש שתי קטגוריות של נסים: גלויים ונסתרים. נסים גלויים הם התרחשויות שלא על פי חוקי הטבע. למשל, נס הפיכת המים לדם במצרים. חוקי הטבע אינם מאפשרים ריאקציה כזאת, בוודאי לא על ידי הכאת המים במטה. נסים נסתרים הם רצף התרחשויות, שכל אחת היא לפי חוקי הטבע, אבל העיתוי של כל אחת מהן, והופעתן יחד בסדר מסוים גורמים לשינוי ניכר במצב נתון. למשל, נס פורים שהציל את עם ישראל מהשמדה. בשל סירובה של ושתי המלכה למלא את הוראת המלך היא הוצאה להורג, ומכל המועמדות נבחרה דווקא אסתר למלא את מקומה. דוגמה נוספת, גם היא ממגילת אסתר, היא ששני סריסי המלך החליטו להתנקש בחייו. "במקרה" נודע הדבר למרדכי, והוא העביר את המידע לאסתר המלכה, שדאגה שהצלת המלך תירשם בספר הזיכרונות לזכותו של מרדכי.

עוד דוגמה לנס נסתר היא נס פך השמן של אלישע הנביא (מל"ב ד: א-ז). אישה אלמנה פנתה אליו בבקשת עזרה, כיוון שהמלווה רצה לקחת את שני בניה לעבדים לשם קיזוז חובה. כיוון שאין סומכים על הנס (פסחים סד ע"ב) מצד אחד, ואין הברכה שרויה אלא בדבר הסמוי מן העין מצד אחר (בבא מציעא מב ע"א), ביקש ממנה הנביא לשאול מהשכנים כלים ריקים רבים, להביאם לביתה, לסגור את הדלת בפני סקרני חוץ וסקרני פנים (למשל בניה), ולצקת מכד השמן שבידה לתוך הכלים השאולים. אז התרחש נס, ומעט השמן שהיה בכדה הספיק למלא את כל הכלים. ההכנסה ממכירת השמן כיסתה את חובה, ובניה ניצלו מעבדות.

נשאלת השאלה: לאיזו קטגוריית נסים שייך נס קריעת ים סוף? לזאת של נסים גלויים או לזאת של נסים נסתרים? התשובה היא שנס זה יכול להשתייך לכל אחת מהקטגוריות על פי הבנת תופעת הטבע שהתרחשה בעת קריעת הים.

יש כמה גישות בעניין זה בין המפרשים: א) דעת רבנו בחיי היא¹ שבקיעת הים לא הייתה בבת אחת לכל רוחבו אלא התרחשה לאט לפני העם המתקדם. אילו הים נבקע לכל רוחבו בבת אחת, לא היה צורך בסופה מתמשכת, ולפי דעה זו, נס קריעת ים סוף היה נסתר; ב) דעה אחרת אומרת שיתכן שהים נבקע מיד לכל רוחבו, והרוח הנושבת בחזקה וברצף הייתה נחוצה כדי לתמוך בחומות המים שמימין ומשמאל והחזקתם במצבם על מנת למנוע מהם לשוב ולמלא את נתיב המעבר. הנצי"ב מוסיף שחומות המים מימין ומשמאל היו נחוצות כדי למנוע מן המצרים להתנפל על היהודים מן הצד.² לפי פירוש זה, נס קריעת ים סוף היה נס גלוי, שכן מיד עם הגעת בני ישראל לשפת הים הוא נקרע, נוצר מעבר מוגבל משני צדיו על ידי החומות, וכאשר עבר אחרון הגאולים את הים, חזרה מיד זרימתו הטבעית וגרמה לטביעת המצרים.³ כמובן, הקב"ה יכול היה לעשות את אותו הנס ללא הרוח החזקה, אלא שהכללת הרוח בנס של קריעת הים מבליטה את הפן של הנס הנסתר בהתרחשות.

¹ רבנו בחיי שמות יד ד"ה "ויקח שש מאות רכב".

² הנצי"ב שמ' יד: כב, כט.

³ כדאי להדגיש שהנצי"ב וראב"ע כותבים שבשעה שהמים חזרו לזרום כהרגלם בצד שהיו בו המצרים, עדיין לא יצאו כל בני ישראל מהים בצד הנגדי, ומקצתם עדיין היו בתוך המים, עיינו שם.

הרב נתן אורטנר מביא את הטענה שבמעבר דרך ים סוף לא היה כל נס, אלא המעבר התאפשר עקב התופעה הטבעית של גאות ושפל.⁴ במקרה הגיעו יוצאי מצרים לים סוף בזמן שפל, וכאשר הגיעו המצרים, חזרה הגאות. כמובן, הרב אורטנר דוחה גישה זו מכול וכול, וזה הסברו: גם אם נניח שהתרחשה באותו מעמד התופעה הטבעית של שפל וגאות, הרי היה נס גדול בהצלחתם של בני ישראל והשמדתם של המצרים. הנס היה בסנכרון בין זמן הופעתם של בני ישראל על שפת הים ובין תופעת השפל ובין תופעת הגאות וכניסת המצרים לתוך הים. רק הקב"ה מסוגל לעשות תיאום זמנים כה מדויק. ברור שאילו זה היה הנס, הוא היה נסתר. הגמרא ביומא (ד ע"ב) אומרת שמהחזרה פעמיים על הפסוק "וְהַיָּמִים לְהֵם חוֹמָה מִיַּמִּינָם וּמִשְׂמָאלָם" (יד:כב, כט) למדים שבחלק הים שהתייבש נוצר שביל צר יחסית, וברור שבמצב כזה אין מקום לדבר על שפל וגאות, ומדובר בנס גלוי ולא נסתר.¹

הסבר נוסף למהות הנס של קריעת ים סוף כתב הנצי"ב² בהסתמך על הגמרא בסוטה.³ שם מספרת הגמרא שכאשר עמדו בני ישראל על שפת ים סוף פרץ ויכוח בין השבטים מי יקפוץ ראשון לים. רבי מאיר אומר שהריב היה איזה שבט יקפוץ ראשון לים. שבט בנימין הזדרז וקפוץ ראשון, ולכן זכה בנימין להיות בעל האכסניה לבית המקדש. כלומר, כל בתי המקדש לעולם ייבנו בנחלתו. רבי יהודה אמר שהויכוח בין השבטים היה מי יקפוץ אחרון לים, כלומר אף אחד מהשבטים לא היה מוכן להיות הראשון שקופץ לים. בהתייבש המעבר קפץ ראשון נשיא שבט יהודה, נחשון בן עמינדב, ואחריו כל שבטו, ולכן זכה שבט יהודה שמלכי ישראל יצאו ממנו. יהודה נתקדש למשול בעם ישראל לעולמים, כפי שאמר יעקב אבינו בברכתו: "לֹא-יָסוּר שִׁבְט מִיְהוּדָה וּמִחֶקֶק מִבֵּין רַגְלָיו" (בר' מט:י). רואים א"כ שהקב"ה דאג לפצות את השבטים שגילו אמונה ובטחון בו.

במכילתא⁴ מובא משל להסבר הויכוח בין השבטים: מלך הטיל על שני בניו תפקיד זהה אך בשינויים מסוימים. לצעיר שביניהם אמר שיקיצו למחרת בעלות השחר, אך כידוע, אין זו שעת הקימה של מלכים. למבוגר אמר המלך שיקיצו למחרת בשלוש שעות ביום, בזמן המקובל על המלכים כשעת קימה. בבוקר התפתח ריב קולני בין שני האחים (שכן הצעיר רצה להעיר את המלך כשנראה עמוד השחר, ואחיו המבוגר התנגד כיוון שצוה לבצע את ההשכמה בשלוש שעות ביום). מהריב הקולני בין האחים התעורר המלך ואמר: שניכם רצייתם לקיים את דבריי, לכן אפצה את שניכם.

רבים שואלים מה מוסיף המשל להבנת הויכוח. ההסבר המאלף של הנצי"ב הוא שנס קריעת ים סוף היה צריך להתרחש באחד מן האופנים האלה: א) נס נסתר, קרוב לתופעת טבע, לכן הביא ה' את הרוח המזרחית החזקה שנשבה במשך כל הלילה וייבשה לאט מעבר בים. מנס כזה למדים גם ששליטת ה' בחוקי הטבע היא מוחלטת, ואף בשינויים הקטנים מורגשת התערבותו; ב) נס נגלה. זאת הייתה גישתו של שבט בנימין לפי הסיפור של רבי יהודה בגמרא. דווקא כשהנס נגלה, קידוש ה' הוא גדול יותר, היות שהאפקט מרשים יותר. אם הים נקרע בבת אחת ומיד קופצים לתוכו בלי לחכות להיווצרות שביל מעבר, מעידים בכך על ביטחון רב בה' מצד הקופצים. שבט יהודה סבר שקידוש ה' יהיה גדול יותר אם החלק הנסי שבהתרחשות יהיה מינימלי, כלומר רצוי נס נסתר, ולכן רצו להתמזין כדי שדרך המעבר תיבש עוד על ידי הרוח הנושבת. זה מה שאמר המלך לבנו הגדול, שיקיץ אותו בשלוש שעות כטבע המלכים, והקב"ה נתן לשבט הגדול, יהודה, את המלוכה. כבר הזכרנו שמלכות שמים מעדיפה נסים נסתרים (שינויים מינוריים בחוקי הטבע). גם מלכויות ארציות מעדיפות מצבים סטביליים בארצותיהם. אבל שבט בנימין סבר שקידוש ה' גדול יותר כאשר הנס גלוי, לכן מיד עם הופעת הרוח המזרחית החזקה, אף שעדיין לא נוצר מעבר יבש, קפצו לים על מנת להבליט את גודל הנס. והיות ששני השבטים בהתנהגותם שאפו להגדיל את שמו של מלך מלכי המלכים הקב"ה, כל אחד בדרכו, נתן הקב"ה גם לבנימין, השבט הצעיר, מתנה, שלעולם בתי המקדש ייבנו בחלקו, ובהם יתרחשו מדי יום ביומו עשרה נסים גלויים. יוצא אפוא שיש מחלוקת בגמרא אם נס גלוי מביא לקידוש ה' גדול מזה של נס נסתר או להפך.

הסבר נוסף מציעים רשב"ם וראב"ע (בפירושו הארוך).⁵ מעניין ששניהם נוקטים גישה ריאליסטית בהסבירם את מה שקרה בנס קריעת ים סוף. וזה לשון רשב"ם: "כדרך ארץ עשה הקב"ה שהרוח מיבש ומקריח את הנהרות". מפשט הפסוקים לא ברור מדוע היה צורך דווקא ברוח מזרחית (היה צורך ברוח חזקה), וכיצד ניתן לבנות חומות מנוזלים. נראה שרשב"ם וראב"ע מנסים להשיב על שתי הקושיות הללו. תפקידה של הרוח המזרחית היה לייבש חלק מהנהר וליצור שביל מעבר, ובו זמנית לבנות את חומות המים. לדעתי, ניתן להסביר את דבריהם בשימוש בכמה חוקים פיזיקליים אלמנטריים: (1) גז מסוים (בטמפרטורה נתונה) יכול להכיל גז אחר או אדי מים עד מקסימום מסוים, עד שנוצר מצב הנקרא רוויה; (2) על מנת לאייד מים יש להשקיע בהם

⁴ הרב נתן אורטנר **אשנב ליהדות** דף 32 ירושלים תש"ס.

¹ שמ' יד:כב, כט (עיינו בתורה תמימה לפסוק כט. יש שם דיון נרחב בשאלה זו).

² חומש **העמק דבר** דב' לג:ב, הרחב דבר, ד"ה והכי מבואר במכילתא.

³ בבלי סוטה לו ע"א-לז ע"ב (עיינו בתוספות ד"ה והיו שרי יהודה, המביא את המכילתא).

⁴ ראו הערה 6.

⁵ שמ' יד:כא-כב.

אנרגיה תרמית (חום התאיידות); 3) בהיפסק הרוח המזרחית נפסקה התאיידות מי הים (להפך: עודף אדי המים שבאטמוספירה החלו להיעשות נוזל ולפלוט את חום ההתאיידות). וזה התהליך כולו שהתרחש בנס קריעת ים סוף: הרוח החזקה המזרחית היבשה הייתה מבחינת ריכוז אדי מים מתחת למצב רוויה, לכן בעברה מעל הים הביאה להתאיידות מהירה של מי הים. האנרגיה התרמית הדרושה סופקה על ידי אנרגיית החום הצבורה במי הים. לכן כמות מי הים קטנה, וטמפרטורת המים הנשארים הלכה וירדה, עד שטמפרטורת המים הגיעה לטמפרטורת הקיפאון. כך נוצר קרח, וממנו נוצרו החומות. בהיפסק הרוח הפכו אדי המים העודפים שבאטמוספירה לנוזל, והמים התחממו והמסו את הקרח.

פתחנו את המאמר בשאלה אם נס קריעת ים סוף הוא נס גלוי או סמוי, וראינו שיש דעות לכאן ולכאן. הדעות השונות נובעות מהנחות פיזיקליות שונות על אותו אירוע. ויהי רצון שנזכה לנסים (מכל סוג שהוא) בתקופה הקשה של עמנו.

פרופ' יהושע עברי

מודיעין